

„Nem kell tinédzser popsztárnak lenni abhoz,
bogy valaki egy millió hanglemezt adjon el.
A Léner-kvartettnek már 1935-ben sikerült ez.”
(Tully Potter)

A Léner-vonósnégyes

A Léner-vonósnégyest 1919-ben alapította az akkor huszonöt esztendőes Léner Jenő (I. hegedű), valamint a nála nem sokkal fiatalabb Smilovits József (II. hegedű), Róth Sándor (brácsa) és Hartmann Imre (gordonka). Molnár Antal „A Léner-vonósnégyes” című tanulmányában így ír Léner Jenőről: „Magyar földön még Csokonai idején is elterjedt foglalkozás volt a zsidók között a klesmerer-ség, a zenekari zenészség, olyasféle módon, mint ahogy a cigánybandák működnek. Lénerben félre nem ismerhetően élt ez a fajta hajlam: behízelve, tömeglenyűgözően muzsikálni, már a tónusával is bevenni magát a hallgatók lelkébe. A visszaemlékezők nem győzik hangoztatni Léner édes, boldogítóan rezdülni hegedűhangját... Bizonyára sok mindent ellesett Hubaytól, de annál is messzebb ment. Úgy érzem, inkább a cigányprímásokhoz, egy Magyar Imréhez, Kóczé Antalhoz állt közel – már ami a tónus alapjait illeti... Neki nem adatott meg a nagy szólista dicsősége: abhoz túlságosan éles önkritikával bírt, semhogy efféle szándék lidércétől szédíttesse magát. Maradt tehát, mint egyetlen lehetőség: a kamarazene... Nevetséges volna egy kvartettmuzsikust Caesarral vagy Napóleonnal akárcsak távolról is összemérni. Nekem mégis eszembe jutnak ezek a batalmi emberek, akiket különböző latens emlékek predesztinálnak a szinte örületes világtervekre. Léner kórossága a nincstelenség volt, és bezártsága szűk lehetőségek közé, nagy lélekkel. Az ő tervezése sem volt józan: nemcsak működni akart, ismertté tenni az együttesét sokfelé, hanem anyagi karriert, gazdag pályafutást is készült azzal egybekötni.”

A kvartett 1919-ben, Szegeden mutatkozott be, és ezt követően a budapesti kritikusok is felfigyeltek rájuk. 1920-ban, első bécsi koncertjükön Maurice Ravel is jelen volt, akinek annyira megtetszett a fiatal magyar muzsikuskok játéka, hogy meghívta őket Párizsba. Ekkor kezdődött el a kvartett sikeresorozata.

„Gramofonlemezeinket a bonni Beethoven-múzeumban, a washingtoni Fehér Ház könyvtárában őrzik, és mi járjuk, járjuk a

széles világot” – nyilatkozta 1931 novemberében a Pesti Naplónak Léner, majd így folytatta: „Nyolc impresszárió, bárom titkár intézi ügyeinket, s erre az idényre kilencvenbat bangversenyre vagyunk lekötvé, de ez a szám még növekedni fog.” Az együttes elismertségét jelzi, hogy Respighi, Milhaud és Malipiero is a Léner-kvartettnek ajánlotta egy-egy vonósnégyesét, s hogy Léner 1935-ben, Londonban megjelent, A vonósnégyesjáték technikája (*The Technique of String Quartet Playing*) című metodikai írását évtizedeken át tanították a legjelentősebb egyetemeken – olvashatjuk Retkes Attila ismertetőjében. A továbbiakban a Léner-kvartettet bemutató fejezet rövidített, szerkesztett változatát adjuk közre abból a DLA doktori értekezésből, amely az alábbi címmel található az interneten:

Éder Pál: Európai gyökerek, magyar vonatkozások az amerikai vonósnégyeskultúra felvirágzásában (2009)

Léner Jenő Szabadkán született 1894. június 23-án. Szegény család gyermekeként, autodidakta módon kezdett el hegedülni. A budapesti Zeneakadémián Bloch Józsefnél tanult, aki azonban már a második előkészítő év során megvált tőle ellenállása, makacs természete miatt. Az első világháború éveiben – akárcsak Hauser Emil, a Budapesti Kvartett vezetője – Fricsay Richárd katonakarmester honvédenekarában játszott. Mindketten ezt követően kerültek be az Operaház zenekarába.

Smilovits József második hegedűs, Kiszébenben született 1894. április 7-én. A budapesti Zeneakadémián szintén Bloch József, valamint Kemény Rezső voltak tanárai. 1913-ban szerzett hegedűtanári oklevelet. Ő is az operai zenekarban játszott, Lénerrel egy pultnál.

Róth Sándor brácsás, Szatmáron született 1896. március 15-én, és Mexico Cityben hunyt el, 1952. augusztus 2-án. Tanulmányait Grünfeld Vilmosnál és Kemény Rezsőnél végezte, 1918-ban szerzett hegedűtanári oklevelet. Friss diplomásként, 1919-ben csatlakozott az addig vonóstrióval, vagy alkalmi brácsásokkal próbálkozó operai kollégák-

hoz, Lénerhez, Smilovitshoz és Hartmannhoz.

Hartmann Imre Budapesten született 1895. augusztus 26-án. A legendás tanár, Schiffer Adolf növendéke volt a Zeneakadémián, és 1916-ban végzett gordonkaművészi oklevéllel. Az operai zenekarban találkozott hegedűs kollégáival, Lénerrel és Smilovitssal.

Az együtteshez később csatlakozott **Steinhardt László** második hegedűs, aki 1926 és 1928 között szerepel Hubay Jenő művészképzős növendékeinek sorában. Kezdetben Ralph Hirsch brácsázott, Rejtő Gábor gordonkázott. Később Harsányi Miklós brácsázott, és Rejtőt a volt Kerpely-növendék, Déri Ottó váltotta.

1946 januárjában Léner régi barátja és híve, Ernesto de Quesada, mexikói impresszárió héthónapos dél-amerikai turnéra tett ajánlatot. Ekkor váltotta Steinhardt-ot Kuttner Mihály. A főbb állomások: Mexikó, Guatemala, Costa Rica, Panama, teljes Beethoven-sorozatokkal. A fiatal, magyar származású és iskolázottságú kollégák stílusbeli hasonlósága, odaadó igyekezete valósággal megfiatalította Lénert, nagy kedvvel próbált, gyakorolt, régi virtuóz technikája is visszatért. Az új tagokkal való viszonyában is megváltozott, korábbi autokrata viselkedése, modora udvariassá, kellemessé vált, elhatározásaikban szavazással döntöttek. Művészi kérdésekben is meghallgatta társainak véleményét, hallgatott a tanácsukra – gyakran saját régi előadómódját feláldozva, megváltoztatva.

Kuttner Mihály 1918. december 9-én született Budapesten, és 1975. november 10-én hunyt el Bloomingtonban (Indiana). 1935-ben kezdte meg tanulmányait a Zeneakadémián. Kezdetől fogva jobban érdekelte a kamarazenélés, mint a szólózás. Főiskolásként vonósnégyest alapított Pro Ideale néven Harsányi Miklóssal, Reisman Pállal (Paul Rolland) és Baráti Györggyel, akikkel Waldbauerhez és Weinerhez jártak órára. 1938-ban kikerültek az Egyesült Államokba, ahol azonban a kvartett 1940-ben feloszlott. Ezt követően Kuttner második hegedűsként játszott a Róth kvartettben

A Léner-kvartett: Smilovits József, Hartmann Imre, Léner Jenő és Róth Sándor

három évig, majd 1946 végére – Léner-Kuttner-Harsányi-Varga formációban – összeállt az „új” Léner-kvartett.

Rejtő Gábor (1916–1987) Budapesten született, első csellótanára Teller Frigyes volt. Tizenhat éves korában került a Zeneakadémiára, ahol Schiffer Adolf – Popper Dávid tanítványa, majd asszisztense – tanította. Tizenkilenc évesen kapott művész diplomát. Húsz éves korától két éven át tanult Pablo Casalsnál, először Barcelonában, majd Prades-ban. Ekkor kezdődött európai koncertkarrierje, melynek során a szólóestek mellett fellépett zenekarral is (Bécs, Budapest, Róma, Varsó). 1939-től az Amerikai Egyesült Államokban élt, ahol a *Manhattan- és az Eastman School of Music*-on, majd 1954-től a *University of Southern California*-n tanított.

Varga László 1924-ben született. Schiffer Adolf növendéke volt a budapesti Zeneakadémián, majd annak visszavonulása után Zsámboki Miklóshoz és Kerpely Jenőhöz járt. Ő is Weiner Leó osztályában tanult kamarazenét, akitől – Banda Edével együtt – emellett partitúraolvasásból és analízisből kapott különórákat. Mestere ajánlására, 22 éves korában lett a Léner-kvartett tagja. A vonósnégyes megszűnése után New Yorkba ment, ahol 24 évesen – a New York City Opera, majd 27 éves korától a New York-i Filharmonikusok szólócsellistája lett, – Leonard Rose utódjaként, Dimitri Mitropoulos és Leonard Bernstein igazgatósága alatt. Több egyetemen is tanított (*San Francisco State University, University of California at Santa Cruz, University of To-*

ronto és végül University of Houston, ahonnan 2000 júliusában vonult nyugdíjba).

Az eredeti kvartett három tagja a Mexikói Állami Konzervatóriumban tanított tovább. Smilovits és Hartmann a Magyarok Világszövetsége meghívására 1963-ban látogatott haza, utóbbit a budapesti nemzetközi Casals-verseny zsűrijébe is beválasztották. Róth Sándor 1952-ben hunyt el.

Már a vonósnégyes megalapításakor jelentkeztek Léner erős, határozott egyéniségének, tudatos karriervágányának jelei. Hamar felismerte, hogy a már akkoriban sokak által megcsodált behízelgő, megkapó hegedűhangja – párosítva jellegzetes, mindig az adott zenei részlethez alkalmazott, változatos vibrációjával – biztató kiindulási alap lehet egy, a zenekari játéknál ambiciózusabb karrier megvalósításához. Tisztaban volt vele, hogy csak tudatos és áldozatos munkával tudja elérni célját, így a kvartett közös céljait is. A Károlyi-kormány idején, valamint a Tanácsköztársaság regnálása alatt már koncerteken játszottak, sokszor munkás közönség előtt. Az Operaházban is őt és Smilovitsot kérték fel, hogy dolgozzanak ki egy új, szociálisabb szellemű tervezetet a zenészek foglalkoztatására. Ezen időszak elmúltával ezért mindkettőjüket kitétték a zenekarból. Jómaga és társainak eléggé bizonytalan anyagi helyzete ellenére társait is rávette a kilépésre, hogy a lehető legtöbb időt fordíthassák gyakorlásra, próbákra. Szívós kitartással készültek, kezdték tanulni, gyarapítani a kvartett repertoárját. A kö-

zös próbák gyakran hét-nyolc órán át tartottak naponta. A második évben el tudták játszani Beethoven összes vonósnégyesét. Már az együttes munka kezdetén megmutatkozott Léner határozott elképzelése, irányító alkata, ami sajnos később szinte diktatórikus stílussá változott. Az első külföldi koncertet az olaszországi Padovában adták, nagyon szegényes feltételek között, szinte bevétel nélkül. Az itt megismert későbbi jó barát, az amerikai Charles Loeser közbenjárásának köszönhetően, a következő évadban már életük első Beethoven-ciklusát játszhatták Firenzében, amit aztán utána minden esztendőben meg kellett ismételnük. Sok-sok munkával, utánjárással előkészítették az 1920. február 28-i bécsi bemutató koncertet, amire megpróbálták minden „fontos” embert meghívni. Londoni szerepléseik közül tulajdonképpen a negyedik alkalommal arattak átütő sikert. Ekkor általában a híres *Wigmore Hall*-ban zajlottak a kamarazenei koncertek, de a nagy siker eredményeként a következő alkalommal már a jóval nagyobb *Albert Hall*-ban léptették fel őket. A Columbia lemezgyártó cég már ekkor felfigyelt a négy magyar zenész képességeire. 1922-ben készült első felvételük, és 1927-ben, a Beethoven-centenárium alkalmával merült fel a teljes ciklus rögzítésének ötlete. Beethoven összes vonósnégyesének megtanulására, illetve eljátszására először Joachim József kvartettje vállalkozott, jóval szűkebb – mondhatni szakértőbb – közönség előtt. Lénerék a korábban említett firenzei kezdet után Glasgow-ban, Londonban is eljátszották a

teljes ciklust. Későbbi helyszínek: Lyon, Párizs *Salle Gaveau*, London *Queen's Hall*, *Wigmore Hall*. A teljes sorozat széles körben való megismertetése, a nagyközönséggel való megszerettetése tehát órájuk (is) várt. Olaszországban jó kapcsolatba, barátságba kerültek Malipiero-val, akinek „Rispetti e strambotti” című művét vitték sikerre. Respighi nekik ajánlotta D-dúr vonósnégyesét. Szívesen játszották Darius Milhaud 7. kvartettjét, és Villa Lobos műveit is. Glazunov és Elgar is jó viszonyt ápolt velük. A kemény munka – az egyre szaporodó felkérések közepette is – tovább folytatódott. Kérésükre Weiner Leó két alkalommal is rendkívül aktív nyarat töltött velük a Salzburgtól délre fekvő Königssee-nél, alaposan megdolgoztatva egymást. Az 1939-es, első hosszú dél-amerikai út közben tört ki a második világháború. Az európai ügynökök tanácsára az együttes nem tért vissza a háborútól veszélyeztetett Londonba és Európába, hanem gyakorlatilag Mexico City-be költöztek, amely földrajzilag mintegy félúton van az amerikai kontinens közepén. Egy újabb tizenhét hónapos turné – sok utazással tarkított koncertezés – következett: Venezuela, Panama, Columbia, Puerto Rico, Holland Nyugat-India. 1941-ben érkeztek vissza Mexikóba, ahol szintén számos koncertet adtak. A tagok között azonban addigra már eléggé elmérgesedett a kollegiális viszony, talán az évek során együtt töltött kemény és sok munka, a rengeteg próba, gyakorlás, az utazással, közös szállodákban való összezártsággal magyarázható feszültség következtében. A primárius nehezen alkalmazkodó, erős egyénisége és természete sem segítette a helyzetet. Végül a társak végleges szakításra szánták el magukat, és lemondták a már leszerződött Beethoven-ciklust. Léner június 29-én tudomásul vette a többiek döntését, akik – egy hamarjában előkerített Higinio Ruvalcaba nevű hegedűssel – október 22-én közjegyzőileg regisztráltatták magukat Mexico Cityben, mint Léner Quartet (Cuarteto Lener), kinyilvánítva hogy Mr. „Lehner” a továbbiakban nem tagja a csoportnak.

Léner Jenő, akinek az utolsó, mintegy húsz évben már mindenütt „h” nélkül írták a nevét, természetesen ragaszkodott a védjegyhez, és hamarosan New Yorkba utazott, nyilvánvalóan egy új vonósnégyes megszerzésének tervével. Mivel azonban nem indított hivatalos eljárást annak érdekében, hogy a név az ellentmondásos használat ellenére őhozzá tartozzon, új társaságának bejegyzését a *New York County* hivatala a

kérdés tisztázásáig felfüggesztette. Újságcikkek, beszámolók tanúsítják, hogy Léner 1943 és 1945 között több társsal is próbálkozott. Közéjük tartozott Albert Pratz, Max Weiser, Reisman Pál/Paul Rolland (brácsás), Edward Niekrug, Norman Schoer, Ralph Oxman, Leo Rostal és Stefan Auber. 1946 őszére megteremtődtek az anyagi felvételek ahhoz, hogy visszatérjenek Európába. Déri Ottó azonban éppen ekkor, – családi okok miatt – kivált az együttesből. Léner ekkor vette fel a kapcsolatot Weiner Leóval, hogy segítségét, tanácsát kérje. A megoldást Varga László jelentette, akit Léner látatlanban – előjátszás vagy meghallgatás nélkül – elfogadott Weinertől. 1946 októberétől 1948 februárjáig maradtak kontinensünkön. A sajtó és a közönség is a régi legendás együttes színvonalának visszatértét vélte felfedezni, sőt – alkalmanként – a játékkukat technikai felkészültség, lendületesség tekintetében még jobbnak is találták a régiéknél.

Ez az időszak az „új” Léner-vonósnégyes fénykorának számít. Az európai turné során többször is hazajöttek Budapestre, először 1947 márciusában. A Zeneakadémia közönsége nagy szeretettel fogadta a háború után először viszontlátott muzsikusokat. Nagy sikerrel játszottak – többek között két alkalommal is zongoraötöst – Fischer Annie illetve Sándor Renée közreműködésével, és Tibay Zoltánnal a Pisztráng-ötöst. A teljes Beethoven-ciklust eljátszották Párizsban és Palermóban, valamint Alfredo Casella igazgató meghívására a római *Accademia Santa Cecilia*-n. Emlékezetes ünnepi koncertet adtak a háború után újra megnyíló firenzei *Palazzo Pitti*-ben, Franciaországban, Spanyolországban, Hollandiában, Svájcban, Dániában és Ausztriában. 1948-ban léptek fel utoljára Budapesten, egy szűkebb, de válogatott közönség számára adott jótékonyági koncerten, a Fészek klubban. Yehudi és Hepzibah Menuhin játszották Enescu szonátáját, a kvartett pedig – a jelenlévő Weiner tiszteletére – a III. vonósnégyest. A mű a fiatalabb tagok számára jól ismert volt az 1938-as ajánlás óta, de Léner Jenő – a többiek biztatására és nem utolsó sorban Weiner iránt érzett hallatlan tisztelete okán – ekkor tanulta meg. A turné végén, 1948 februárjában Kuttner – személyi okok miatt – barátságos megegyezéssel, kivált az együttesből és visszatért Amerikába. Helyét a Budapest Vonósnégyes alapító második hegedűse, Indig Alfréd vette át. El is indultak Dél-Amerikába turnézni (teljes Beethoven ciklusok: Buenos Aires, Rio de Janeiro, São Paulo, gyakran megismételve a helyi kama-

razenei társaságok tagjainak óriási száma miatt, noha némelyik terem 3000 hallgatót fogadott be). Három hónap után, nyáron azonban vissza kellett fordulniuk, félbeszakítva a körutat, – egy újabb észak-amerikai turné kilátásaival – Léner egyre elhatalmasodó mirigyrákja miatt, amely a füle mögül terjeszkedve már a hegedülésben is akadályozta. Az orvosok már ott, Dél-Amerikában javasolták az operációs beavatkozást, de Léner ezt elhalasztotta. Visszatértek New Yorkba, ahol a sürgős műtét ellenére, nagy szenvedések közepette meghalt. Összefoglalva elmondható, hogy Léner Jenő társasága – a Budapest Vonósnégyeshez hasonlóan, velük párhuzamosan, hasonló karriert befutva – az első olyan együttes volt Európában, amelyik professzionista módon, megalakulásuktól kezdve kizárólag a kvartettezésért és a kvartettezésből élt. Világszerte felléptek, kontinenseken turnéztak. Az első kvartettek egyike volt, amelyik helyet kapott a világhírű szólisták és virtuózok mesterbérletszerű – az impresszáriók számára biztos anyagi hasznot hozó – sorozataiban. Lemezeiket az egész világon árulták. Tevékenységükkel megsokszorozták a kamarazene addig szűkebb körű rajongóinak táborát, és elvitték a tömegekhez az úgynevezett „nehezen érthető” darabokat is, köztük a késői Beethoven vonósnégyeseket. Különösen fontos ez a dél-amerikai kontinensen adott számos koncertjük, turnéjuk vonatkozásában. A Léner által összeállított, és a maga nemében páratlan gyakorlat-füzet pedig fiatal muzsikuskok egész generációi számára vált tananyagká.

A „The Strad” 2000. évi júniusi számában Tully Potter „Elveszett keresztes vitézek” (The lost crusaders) címmel emlékezett meg a Léner-vonósnégyesről:

Igen figyelemre méltó az a lista, amit Magyarország a legmagasabb szintű, professzionális vonósnégyesek létrejöttével kapcsolatban a magáénak tudhat. Az áttörésre 1886-ban került sor, amikor a hegedűs Hubay Jenő és a csellista Popper Dávid megkezdték nyilvános kvartett-előadásukat. A Budapest- vagy Hubay-Popper kvartett számos Brahms-hangversenyt adott – némelyik mű egyben ősbemutató volt –, és működésük rendkívül nagy hatással volt az ország zenei életére. (A félreérthető fogalmazás miatt jegyezzük meg, hogy itt két különböző kvartetről történik említés: a Budapest Vonósnégyes 1917–1932 között működött Hauser Emil, majd ezt követően

1967-ig Joseph Roisman vezetésével.) Játékukról sajnos nem készültek hanglemezek, és művészi értelemben nem vált közvetlenül örökösükké a Waldbauer Imre vezetésével működő Magyar Vonósnégyes, amely szoros együttműködésben állt Bartókkal és Kodályval. Az őket követő generációra maradt, hogy az utódok számára megőrizték a magyar vonósnégyes-játékstílust. A Léner-vonósnégyes 1918-ban, az I. Világháború befejezése idején, a budapesti operaház zenekarának négy tagjából alakult meg. Az év során később bekövetkezett politikai zűrzavar vezetett el a független köztársaság kiállításához. Ez adta meg számukra a végszót a zenekar elhagyásához, és hogy vidékre utazzanak egy teli bőrönd kottával. Ezeknek a kiváló hangszerjátékosoknak egy távoli faluban nyílt arra lehetőségük, hogy intenzív munkával elsajátítsák a repertoárt. Hubay osztályából az egyik csodagyerek, Léner Jenő még csak 11 éves volt, amikor már első hegedűt játszott a Budapesti Filharmóniai Társaság zenekarában. Tökéletesen illett hozzá a második hegedűs, Smilovits József, aki elnyerte a Reményi-díjat. A brácsás, Roth Sándor gyakran lépett fel szólistaként, és már elkezdett tanítani a Zeneakadémián: egyike volt a legjobb kvartett-brácsásoknak abban az időben. Teltebb, erőteljesebb hangon játszott, mint Ipolyi István, aki mint a kortárs Budapesti Kvartett tagja, akkoriban riválisának számított. Hartmann Imre volt a csellista – a Popper verseny első díjának nyertese, ami öt éven keresztül évi 200 korona ösztöndíjjal járt –, aki ritmikus játékaival, mély zengésű, átható hangjával jelentett biztos alapot a kvartett számára. Mind a négy fiatalember csaknem egykorú volt. Léner és Smilovits 1894-ben született, Roth és Hartmann pedig egy évvel később. Azonos elképzelésük volt a hangképzésről, ami a korabeli együttesekhez képest – ide számítva a Budapesti Kvartettet is – bőségebb vibratóval járt együtt. Hubay meglehetősen „idegekre menő” (nagging) vibrátót hagyományozott növendékeire. (A Hubayval kapcsolatos, fellengzős megjegyzésre nem kívánunk reagálni, viszont itt idézzük fel Kuttner visszaemlékezését, aki 1946-ban csatlakozott az együtteshez, és később így mesélt a Léner-kvartett 1942–1946 közötti, kritikus időszakáról: „Súlyos intonációs problémák mellett Léner jellegzetes, kissé szélesebb vibratójű hangképzése nem nagyon vegyült a modernebb, sűrűbben vibráló középszólalomokkal. Egyedül Rejtő volt elsőrangú”. 1846-tól azonban csodálatos fellendülés következett: „Léner valósággal megfiatalodott, nagy kedvvel

gyakorolt, virtuóz technikája visszatért” – lásd Éder Pál: 48. lap.) Minden bizonnyal ez volt a Léner-kvartett játékaának a leginkább vitatott vonása, de ő arra bízta kollégáit, bátran aknázzák ki a vibratóban rejlő lehetőségeket, amelynek köszönhetően játékuikat meleg fény járta át. A Léner-kvartett rajongói – akik közé tartozott a komponista Michael Tippett is –, mindig a „melegség” szót emlegették. Mind a négy hangszerjátékos rákapott a portamento alkalmazására, ami aztán divatba is jött. Ezt a klasszikus műveknél diszkrétan alkalmazták, de például játékkísülésük kifejezetten „felhígult” Borogyin II. vonósnégyesének előadásakor. A vonósnégyes bemutatkozó budapesti hangversenyére 1919-ben került sor. 1920-ban Bécsben adtak koncertet, amelyen számos jól ismert muzsikusként jelen, köztük Ravel, aki bízta őket, lépjenek fel Párizsban. Ez meg is valósult és fellépésük nagy szenzációt keltett. 1922 januárjában Olaszországban turnéztak: két hangversenyt adtak a milánói Societá del Quartetto-ban. Március 15-én mutatkoztak be a Wigmore Hall-ban, és ekkor vette kezdetét a brit közönséghez fűződő szeretetteljes kapcsolatuk, amely csak 1930-ban, a Busch kvartett színrelépésével szenvedett némileg csorbát. Brahms a-moll kvartettjét, Ravel és Haydn D-dúr (op. 76 Nr. 5) vonósnégyesét játszották, és a „The Times” kritikusa – aki különösen a Haydn mű előadását élvezte, benne a nagyszerű Adagio tétellel –, ezt írta: *„Azt mondják, ezek a muzikusok külön foglalkoztak a Ravel-művel, a szerző közreműködésével. Kétségtelen, hogy ez a javukra szolgált, viszont különleges figyelmet szenteltek a Brahms- és a Haydn-műnek is, amelyek előadásakor elénk tárult egészséges, hamisítatlan előadói felfogásuk. Az ember szinte csodálta, hogy vajon Ravel mondta-e el nekik ezeket a dolgokat, amire különben maguktól nem jöttek volna rá, mivel játékuikat szinte vezérfonalként bátorozta meg az egyszerűség, a hamisítatlan zeneiség.”* Lénerék ekkor további öt hangversenyt adtak, amelyek között volt egy Brahms-est: ekkor a c-moll zongorás kvartett, a c-moll vonósnégyes és a zongorás kvintett hangzott el. Zongorán – miként pályafutásuk során csaknem minden alkalommal –, Olga Loeser-Lebert működött közre. Rendszeres londoni látogatásaikkal csakhamar felkeltették a Columbia hanglemezzelgyár érdeklődését, amely rögtön szerződést ajánlott nekik. A vonósnégyes 1923-ban készítette az első, teljes művet megszólaltató felvételt (Mozart K 464-es kvartett), majd 1924-ben, az op. 131-essel kezdte meg Bee-

thoven-sorozatának felvételeit. Ezek a 78-as fordulatszámú felvételek a régi akusztikus módszerrel készültek, amely során a hangszerjátékos a hangot egy nagy tölcser felé irányította. A gyártó cég a lemezeket új sel-lak bevonattal látta el, feltüntetve rajtuk: *„Columbia New Process Records – az egyetlen lemez, ami nem serceg”*. Az 1924–25-ös évadban Léner és kollégái nyolc hangversenyt adtak a Wigmore Hall-ban, bejárva a „Kamarazene fejlődésének útját”-t Stamitz-tól Debussy-ig. 1925 márciusában a Queen's Hall-ban játszottak (Schubert d-moll kvartett, Mozart klarinét-kvintett Charles Draper közreműködésével, Haydn „Kaiser” kvartett).

A Léner-kvartett volt az első vonósnégyes, amely a Royal Albert Hall-ban szerepelt, a körscarnok közepén, egy külön erre az alkalomra készített dobogón. Népszerű művekből álló programjukon a Beethoven Szeptett (op. 20) szerepelt – amelynek előadásában klarinéton Draper, fagoton Ernest Hinchliff, kürtön Aubrey Brain és nagybőgőn Claude Hobday működött közre –, továbbá a Haydn-Hofstetter „Szerenád” és Schubert „Pisztráng”-ja, amelynek előadásában Loeser-Lebert és Hobday vett részt. Ezek a kollégák játszottak a soron következő londoni fellépéseiken és lemezfelvételeiken is, a brácsás Louis „Dolly” d'Oliveira-val együtt, aki később egyik vezető muzsikusa lett a BBC könnyűzenei együttesének. Beethoven-sorozatukkal ez év októberében, Manchesterben léptek fel először Nagy-Britanniában, és a következő hónapban a Wigmore Hall-ban adtak nyolc koncertből álló sorozatot. Egyik érdekes, „klasszikus” estjük műsorán szerepelt a Chaconne, Purcell egyik szvitje, František Xaver Richter D-dúr kvartettje, Haydn-Hofstetter „Szerenád”-ja és Haydn op. 76-os, Nr. 5-ös vonósnégyese (amit Haydn Erdődy Józsefnek ajánlott), miközben „modern” hangversenyükön Franck zongorás kvintettjét, Eugene Goossens „Fantasy”-kvartettjét, és Debussy g-moll vonósnégyesét adták elő. 1926-ban adták a „Nyolc koncertből álló, történelmi áttekintés a kamarazene nagy mestereinek műveiből” előkelő címet viselő sorozatukat, amelynek programján Dittersdorf C-dúr, Haydn op. 76-os (Nr. 5.), és Haydn-Hofstetter op. 3-as (Nr. 3.) műve szerepelt, valamint Schubert C-dúr kvintettje, C. A. Crabbe közreműködésével. A program a Debussy-kvartettel, Kodály II. vonósnégyesével, és Franck kvintettjével zárult. 1927-ben, Beethoven halálának 100. évfordulója alkalmával Lénerék teljes kvartett-ciklust adtak elő hat hangversenyen, a

jóval nagyobb Queen's Hall-ban. Ez merész sakkhúzás volt az alig 10 éve működő együttéstől, amelynek eddigi sikeres működésére most a londoni közönség is ráütközött a pecsétet. Ekkor érkezett el az ő idejük. Kilenc évvel az I. Világháború pusztítását követően mind a hangversenyek látogatottsága, mind a hanglemez-eladás fellendült Nagy-Britanniában, és már érezhető volt a rádió befolyása is. A kvartett rendszeresen szerepelt a rádióban, ugyanakkor a Columbia lemezkiadó nagyszabású tervei iránt is elkötelezte magát. 1925-ben az akusztikus felvételeket kiszorították a mikrofonnal készített felvételek. A kvartett 1927-ben, a Wigmore Hall nagyszerű környezetében, elektromos technikával rögzítette Beethoven kilenc művét. A „The Gramophone” cég alapítójának, Sir Compton Mackenzie-nek a véleménye szerint, ezek a lemezek „az átlagos zenehallgatók számára sokkal családiasabbá tették a kamarazenét, mint bármelyik másik, korábbi vállalkozás”. Az op. 132-es mű felvétele még Aldous Huxley 1928-ban írt novellájában, a „Point Counter Point”-ban is szerepet kapott. (A cím utalás a „counterpoint”-ra, az ellenpontozás technikájára. A novella a zenemű alapján készült, cselekménye több szálon fut. 1998-ban a legjobb 100 angol nyelvű novella közé választották be.) Népszerűségük végső bizonyítékát az 1935-ös esztendő produkálta, amikor az együttes elnyerte az arany lemezt, az eladott 1 millió hanglemez jutalmaként – ami egy vonósnégyes esetében elképesztő teljesítmény, ha figyelembe vesszük, hogy egy teljes műre négy, öt vagy hat hanglemez lehet számítani. 1929-ben a kvartett az első és egyben utolsó alkalommal turnézott Észak-Amerikában, mivel a muzsikusok úgy érezték, itt kevésbé becsülik meg őket, mint a saját kontinensükön, az Atlanti óceán túlsó partján. Az 1930-as években, a Beethoven-ciklus londoni előadásával megszilárdították sikeres pozíciójukat Európában és másutt – többek között 1935-ben, az amszterdami Concertgebouw-ban is. 1937-ben és 1938-ban d'Oliveria-val még a London Palladiumban is felléptek, 1939 áprilisában pedig a London Music Festival-on szerepeltek. Erre a pompás eseménysorozatra a Queen's Hall-ban került sor, ahol olyan művészek léptek fel, mint Bruno Walter és Arturo Toscanini. Először Mozart-műsort játszottak, ennek programján a D-dúr Divertimento (K 334) szerepelt Aubrey és Dennis Brain kürtművészek közreműködésével, majd vegyes műsort adtak elő: ekkor Arnold Bax oboa-kvintettjében Léon Goossens működött közre. Sajnos, a háború

kitörését követően, az év vége felé az együttes feloszlott. Léner Jenő először Dél-Amerikába ment, de 1942-ben már New Yorkban bukkant fel – a kollégáiból álló új trióval –, Steinhardt Lászlóval, Ralph Hirsch-sel és Rejtő Gáborral. Az Egyesült Államokban nem volt könnyű vonósnégyest működtetni, és az együttes életét személyi változások keserítették meg. 1945 végéig a következő tagok vettek részt a kvartettben: Kuttner Mihály, Harsányi Miklós és Déri Ottó. Ebben a felállásban szerepeltek a Bartók-émlékconcerten, a new yorki Public Library-ben 1946 januárjában, öt Mikrokozmosz-átíráttal, amit Serly Tibor készített. A világ persze ment tovább a maga útján, és ekkor Lénerék előadói stílusa, nehézkes potamentói már régimódinak tűntek. Újabb személyi változások történtek: Déri helyét Varga László foglalta el, majd – intrikus módon – Kuttner helyére Indig Alfréd került, akiről alig lehetett hallani azóta, hogy pályafutása első három évében a Budapest Kvartettben játszott. (Indig Alfréd 1931-ben lett a Berliini Filharmonikusok koncertmestere, majd 1934-ben Párizsba ment, ahol kvartettet alapított. Éder Pál doktori értekezésében olvashatjuk (50. l.), hogy „Kuttner 1948 februárjában, személyi okok miatt, barátságos megegyezéssel vált ki az együttesből, és visszatért Amerikába.”) Azonban röviddel Indig csatlakozását követően, a rákos betegségben szenvedő Léner 1948. november 4-én, New Yorkban bekövetkezett halála véget vetett az illusztris együttes működésének. Hogy Léner milyen óriási mértékben járult hozzá a kamarazenélés fejlődéséhez, csakhamar feledésbe ment, és egészen mostanáig az egyik kezünkön meg tudjuk számolni, hány mikrobarázdás lemez és CD jelent meg az általa készített felvételekről. Azt hallani, hogy a 78-as fordulatszámú lemezeket a szemébe dobják, mert a gyűjtők ezeket nem keresik. Rábészéltem az EMI-t, hogy jelentessenek meg két Brahms-albumot CD-n, és ennek sikere arra sarkallta a japánokat, hogy kiadjanak egy Beethoven-sorozatot is. Mostanában a new yorki Rockport Records kezdte ismét megjelentetni a Lénerék által készített összes felvételt, és ezzel lehetővé vált, hogy játékok kivívja az újabb generáció elismerését is. Az elektromos felvételek megjelenése, valamint az egyes, korábbi felvételekkel kapcsolatos elégedetlenség hozta magával, hogy némelyik művet kétszer is rögzítették, még mielőtt a kvartett befejezte volna a Beethoven-ciklus felvételét, így 1938-ban újabb felvétel készült a Nr. 2-es „Razumovszkij” kvartettről. A két lemezből álló, olasz hanglemez-szettben (Stradivarius STR

78002) megtalálható mindhárom „Razumovszkij” kvartett, valamint az op. 95-nek 1926-ban készült felvétele is. Beethoven-felvételeik a ritmikus játék és a hangzás melegsége szempontjából sokkal inkább figyelemre méltók, mint a „lélek húrjának rezdülése” tekintetében, abban viszont nincsen semmi meglepő, hogy játékok valóságilag ragyog a Haydn-művek előadásakor. Viszont Mozartnál már némileg eltávolodnak a nagyon jónak értékelhető színvonaltól – ez történt a Goossens-szel előadott oboás kvartett, vagy a G-dúr vonósnégyes esetében is – amit kissé pongyola módon játszanak, akárcsak a klarinét-kvintett Draperrel. A g-moll kvintettben d'Oliveira-val egészen a fináléig nem jönnek tűzbe, viszont az Adagio-tétel bevezető részét rendkívüli intenzitással adják elő. A D-dúr Divertimento nemcsak a stílusos előadás miatt figyelemre méltó – bár Léner néha túl széles vibrátót alkalmaz -, hanem egyben ritka dokumentuma Brain-ék – apa és fia – közös játékának. Talán a romantikus zene volt az a terület, ahol Lénerék teljesen otthon voltak. Előadói stílusuk tökéletesen testre szabottnak tűnt ahhoz a Brahms-interpretációhoz képest, ahogyan a művet az Amadeus Kvartettől nemrégiben hallottuk. Valamennyi Brahms-felvételük pályafutásuk csúcán készült, és mindegyik mintaszerű – az EMI albumban a vonósnégyesek és a klarinét-kvintett szerepelnek Draper közreműködésével (CHS5 66422-2). Mindezidáig a Rockport sorozatban két, klasszikus műveket megszólaltató lemez jelent meg (RR5004 és 5006). Ezeket hallhatók Haydn csodálatos D-dúr (op. 76 Nr.5) vonósnégyesének akusztikus és elektromos verziói, a „Kaiser” kvartett elektromos felvétele, valamint a Haydn-Hofstetter „Szerenád”, és a Mozart Divertimento akusztikus és elektromos verziói. A sorozat harmadik részében (RR5008) a Schubert Oktett jelent meg (Hobday, Draper, Aubrey Brain és Hincliff közreműködésével), és Schumann A-dúr (op. 41 Nr. 3.) vonósnégyese. A Mozart-lemezen az oboa-kvartett, a g-moll kvintett és a „Vadászat” kvartett akusztikus változata hallható ((RR5010). Az oboa-kvartett – ez jelent meg a leggyakrabban a Léner-felvételek közül – a Léon Goossens emlékének szentelt két lemezen már hozzáférhető (Testament SBT 1130 és Pearl GEMM CD 9281). Az előadás eleven kecsessége híven őrzi Léner Jenő emlékét, és muzsikusi erőnyeit.

Közreadta: Rakos Miklós